

A NEMZETI KÉRDÉS METAFIZIKÁJA

„A nyelv maga ugyanúgy terméke egy közösségnek, mint ahogy más tekintetben ő maga a közösség létezése...”

(K. MARX)

„Az a kár, amely abból érheti államunkat, hogy a nemzeti apparátusok nincsenek egyesítve az orosz apparátussal, hasonlíthatatlanul kisebb annál a kárnál, amely egyébként érne nemcsak minket, hanem az egész Internacionálét, a közeljövőben a mi nyomdokunkban a történelmi színpad előterébe lépő Ázsia népeinek százmillióit is. Megbocsáthatatlan oportunizmus lenne, ha mi a Kelet e fellépésének küszöbén, ébredése kezdetén megrendítenénk előtte tekintélyünket azzal, hogy akár a legkisebb durvaságot és igazságtalanságot is elkövetjük tulajdon nemzetiségünkkel szemben.”

(V. I. LENIN)

A MARXIZMUS (MINŐSÉGI) LÉPÉSELŐNYE A NEMZETI KÉRDÉS MEGOLDÁSA FELÉ

Kétségtelen, hogy a XX. század a nemzeti kérdés soha nem látott reneszánszát, sőt felvilágosodását hozta. Ennek első számú elindítója az 1917-es októberi forradalom a mai Szovjetunió területén. Ezzel a világtörténelmi eseménnyel

kezdődött el az a folyamat, amelyben oly sok kis nép, nemzet, nemzetiség ráébredt saját nyelvi, kulturális és egyéb hagyományaira: a nyomor megszüntetése kedvezett ennek a szellemi fellendülésnek. Jól tudjuk: sokuknak még írásbeliséget (ábécét) is a szovjethatalom adott. Ezek a szellemi javak kamatoztak, és a saját kultúrához való fejlett ragaszkodást szültek. A második lökést a faszizmus veszélye adta a nemzeti kérdés reneszánszának. Az a tény, hogy a faszizmus tulajdonképpen minden nemzet, nemzetiség számára egyaránt nagy és közös veszélyt jelentett, mert hiszen nem volt kétséges: a fajvédő Hitler „németté” akarta tenni a világot, illetve némelyeket németté, másokat, az „alacsonyabb rendű és tisztátalan fajokat”, idegen rabszolgává. Ha úgy vesszük, Hitler törekvése egyben „nyelvi törekvés” is volt, mert – nyilván – ezt a világbirodalmat úgy képzelte el, hogy benne a német lesz az egyetlen írott és beszélt nyelv. Legalábbis a távlatokat tekintve. Amikor a népek összefogtak Hitler ellen (a Szovjetunióknak végtelenül fontos a béke), akkor egyidejűleg a népeket rabszolgává tenni akaró fasiszta hatalom és a sajátos nyelviségek, kultúrák, hagyományok felszámolására induló világuralmi terv ellen is küzdöttek. Miután a legáldozatosabb Szovjetunió és szövetségesei, a faszizmustól elnyomott országok illegális kommunistái és más haladó erők közös erőfeszítéssel legyűrték a

nácizmust, az emberiségnek évtizedekig „volt ideje gondolkodni” azon, milyen veszélytől is menekült meg. Az egyes ember életében is úgy van, hogy csak miután egy veszélytől megszabadul, döbben rá igazán: mekkora veszély is fenyegette. Mennyivel inkább így van ez a népek életében.

Azt az eseménysort tehát, hogy ma világszer- te népek, kisnemzetek, nemzetiségek vívják ki vagy akarják kivívni politikai, gazdasági és egyéb függetlenségüket, védik nyelvüket, kultúrájukat – az említett két világtörténelmi tényező hozhatta létre. Egy pozitív tapasztalat és egy negatívan induló, de pozitívan végződő. A szocia- lista forradalom és a fasizmus elleni harc. Az első tényező megmutatta: lehetséges, hogy az el- maradt nemzetek, nemzetiségek gazdaságilag- kulturálisan fellendüljenek és tovább egzisztál- janak. A másik rávilágított: a fasizmus mint a kizsákmányolás legvégletesebb formája (is), mint a nemzeti kultúrák közös ellensége – olyan veszély, amely bármikor újraéledhet például a világimperializmus gyarmatosító törekvéseiben. A közös világtörténelmi veszély elmúltával így következhetett be a hitleri terv beteljesülése – a nemzetek „likvidálása” – helyett a nemzetek öntudatra ébredése és újraébredése.

Most már azok is, akiknek a nemzeti kultúrá- ja „Csipkerózsika-álmot” aludt (pl. az india- nok), jövőt akaró nosztalgikus erővel fordulnak

múltjuk felé, és vívnak egyben jelenükért, fejlődésükért, emberi jogaikért. Vagy más és más előzménnyel az írek, baszkok, katalánok és így tovább. Ázsia, Afrika és Dél-Amerika nemzetéről és nemzetiségeiről nem is beszélve. Ha a század elején F. Mistral, a nagy költő még csak magányos, művészi vállalkozásként támasztja föl provanszál nyelvét eposzában: ma már a magányos akciók helyett mindinkább a tömegek lépnek föl nyelvük, nemzeti jogaik érdekében. A hitleri világ- és nyelvbekebelezés nem sikerülhetett ugyan, de a kis és közepes népek semmiféle biztos elvi s gyakorlati garanciát nem láttak a jövőben arra, hogy a világimperializmus valamelyik gyarmatosító nagy nemzete nem ugyanazt próbálja meg, mint Hitler, csak éppen burkoltabb eszközökkel.* Ha nem volt elvi és más biztosítékuk a burzsoá oldalról – annál inkább megkaphatták ezt az egész szocialista tábor részéről. Érezték és érezhetik, hogy csak függetlenségük, szabadságuk, kultúrájuk-gazdaságuk önálló fejlesztése óvhatja meg őket, továbbá az, hogy az emberiség leghaladóbb erőivel, elsősorban a Szovjetunióval és a szocializmus egyre nagyobb táborával vannak jó, baráti viszonyban, mert ezeknek az országoknak a léte a fő biztosíték, hogy szolidaritásra számíthatnak, valahányszor a demokratikus szabadságjogokról, nemzeti függetlenségi harcaikról van szó.

* Bizonyos eszmékben immanens és potenciális a fasizmus.

A másik – előbbihez szorosan kapcsolódó – elvi és egyéb biztosítékot a közepes és kis nemzetek, nemzetiségek az összes kommunista és munkáspártoktól kaphatták és kapják, a világszerte növekvő népszerűségű marxizmus–leninizmustól. Attól a marxizmus–leninizmustól, amely jórészt kidolgozta a nemzeti kérdés megoldásának mindmáig legérvényesebb és fejlődő módusait. Hiszen köztudomású, hogy a burzsoázia hőskorszakának „testvériségeszménye” lényegében csak egy kívülről patinássá váló, de belülről egyre üresedő jelszó maradhatott. A burzsoázia gazdasági és kulturális „misszionarizmusa”, „szamaritánuskodása” tulajdonképpen a gyarmatosító tervek egyik mindenkori fedőneve volt. S ha jól meggondoljuk, a nemzetközi burzsoázia lassú, türelmeesebb, manipulatívabb úton ugyanazt akarta gyarmataival elérni, amit Hitler gyorsan, „vilálmháborús stílusban” az egész világgal. A marxizmus épp ahhoz segít hozzá, hogy még a burkolt „sanda szándékok” se maradjanak fölfedetlenül. Nem véletlen, hogy *Sztálin* (akkor még *Lenin* közvetlen hatása alatt) a szovjethatalom kezdetén határozottan szembeszegül a nemzeti kérdésben minden „ázsiai megoldással”. Kemény ellenfele a „protektori” és „bennszülött” szemléletnek. Mint ahogy az „ausztromarxista”, szeparatista felfogásnak is. „A népek formális egyenlőségének kinyilatkoztatása

nem elég” – jelenti ki 1917 áprilisában a nemzetiségi kérdés előadójaként, a párt vezetősége előtt. (Tegyük hozzá: *Mint ahogy a külsőleg biztosított szabadsághoz az embernek belső, átélt szabadságra, ennek képességére is szüksége van.* Mindkét félnek – a biztosítónak és biztosítottnak – meggyőződése legyen az egyenlőség.) Emlékeztet arra, hogy a francia burzsoá forradalom hasonló jelszavainak mi lett a sorsa. Vagyis: a szocialista forradalom nem követheti el a francia polgári forradalom vétkeit, következtelenségeit. 1921 márciusában és májusában kijelenti: „A szovjethatalom a világ egyetlen országa, ahol sikerült számos nemzet és nép békés együttélését és testvéri együttműködését megoldani, ez azért volt lehetséges, mert itt nincsenek sem uralkodók, sem alávetettek, sem anyaország, sem gyarmatok, sem imperializmus, sem nemzeti elnyomás.” A kölcsönösséget, a bizalmat és az önkéntességet hangsúlyozza. Élesen kritizálja azokat, akik egy „uralkodó nemzet” légkörében nőttek fel, és ezt a viselkedési formát az újabb időben is érvényesíteni akarják. Kiemeli: meg kell szüntetni „annak a gyanúnak minden alapját, hogy az egyik nemzet dolgozóinak hódító törekvései vannak más nemzet dolgozóival szemben.” Határozottan újra szembe száll az osztrák *Springerrel* és *Bauerral*, akik „az önrendelkezési jogot Európa elnyomott nemzeteknek kulturális autonómiára való jogá-

vá változtatták át”, de azt akarják, hogy „a politikai (és gazdasági) hatalom maradjon teljesen az uralkodó nemzet kezében”, tehát hatalmi „előjogokat” akarnak az utóbbiaknak. Visszaveri a vádat, hogy „kommunisták mesterségesen tenyésztik a belorusz nemzetséget”. „Ez nem igaz, mert a belorusz nép kultúráját csak a nép anyanyelvén” lehet fellendíteni. „Öt évvel ezelőtt Ukrajnáról, az ukrán nemzetről ilyen hangok hallatszottak”, hogy „az ukrán nemzetet a németek találták ki. Holott világos, hogy az ukrán nemzet létezik, és kultúrájának fejlesztése kötelessége a kommunistáknak. A történelemmel nem szabad szembefordulni. Világos, hogy bár Ukrajna városaiban még a mai napig is orosz elemek vannak többségben, idővel ezek a városok elkerülhetetlenül el fognak ukránosodni. Mintegy 40 évvel ezelőtt Riga német város volt, mivel azonban a városokat a falvakból jövő lakosság növeli, a falu pedig a nemzetiség megőrzője, Riga ma tisztán lett város. Mintegy 50 évvel ezelőtt valamennyi magyar város német jellegű volt,* most már elmagyarosodtak.” Sztálinnak ezek a sorai rávilágítanak arra is: a faluból a városba áramlásnak ilyen szempontból is mennyi ágas-bogas problémája van. Ha például egy afrikai országban a gyarmatosító urak a maguk kis városába „falusiakat” nem engednek be, ezzel védekeznek. Ha viszont egy

* Ez persze téves!

amerikai négernegyedbe fokozatosan fehéreket (többségieket) költöztetnek vidékről – ezzel a kisebbségi kompaktságot akarják fellazítani (akár *ékeléses*, *intarziás*, akár *szorítógyűrű-megoldással*).

Sztálin a nemzetiségi kérdésben abban az időben viszonylag következetes leninistának mutatkozik. Nem véletlen, hogy egy abháziai földműves (H. *Barbusse* idézi), így nyilatkozik róla: „Ha egy elefánt játszó gyermeket lát a mezőn, és meg akarván óvni őket a vihartól, rájuk telepszik, noha megóvta őket a vihartól, súlyával agyonnyomta. Nos, minket maroknyi abháziaiakat, valóban a szovjet elefánt óv meg vihartól, azért, mert Sztálin tartja a lábait.”

Konklúziójában egészen túlzó, de naiv-művészien érzékletes és nagyon bölcs tanítómese. Arra mutat rá: hogyan jöhetett létre a szovjet köztársaság éppen azért, mert születésekor a nemzetiségi kérdésre lenini szellemben válaszoltak. Mint ahogy ingatag lenne minden olyan szövetség, amelyben a nemzetek, nemzetiségek kérdéseire nem válaszolnának marxista-leninista módon.

Gondoljuk el: időben azután lép föl Európában a fasiszta állami ideológia, miután a nemzetiségi kérdés leninista politikája a Szovjetunióban már megindult. A történelem két legellentétebb irányú, de egyidejű, egymást ingerlő folyamatának lehetünk tanúi.

Ezalatt a *közöttek* („a győztes a harmadik”)

tőkés a demagóg, manipulatív eszközeit használja. A kizsákmányolás számára a nemzeti gyűlölködés szítása is az osztályharcotól való elvonás fő eszközévé vált, egyfajta elterelő hadmozdulattá. A „kultúrfölny”, a kozmopolitizmus, nemzeti nihilizmus, a fajelmélet stb. mindmind ugyanannak a burzsoá célnak más és más előzményű, erősségű és taktikai vetületét fejezi ki. Ezek tulajdonképpen helyzetre, időre, országokra, specifikumokra „felírt receptek” is. Természetes, hogy egy képmutató államerkölcső, konszolidálódott hatalom a burkolt asszimiláció híve, míg a legnyíltabb agresszió és terror állama a leplezetlen erőszakot a nemzetiségi kérdésben is alkalmazza. A burzsoá nacionalizmus, sovinizmus, fajelmélet, kozmopolitizmus, nemzeti nihilizmus tehát a nemzeti kérdésben is megalkotta a modern manipuláció rendszerét. E burzsoá programban ilyen elképzelések szerepeltek: „legelőbb kereszténnyé kell tenni a bennszülötteket...” Világos, miért. Ez első lépés afelé, hogy egy nemzet, nemzetiség (persze a gyarmatokon a törzsi primitív formákról van szó) lassan elfelejtse nyelvét, kultúráját, hagyományait, hogy azután „tökéletes”, „eszményi” rabszolgaságba dönthessék. Ez a rabszolga azért „tökéletes”, mert általában – úr által – ellenőrzött és ellenőrizhető nyelve, lelkiismerete, vallása, kultúrája, szokásai vannak. Tulajdonképpen *minden szabadnak hagyott specifikuma*

*azt jelentené, hogy számomra, uralkodó számá-
ra éppen abban ellenőrizhetetlen.* Mi a felada-
tom? Megszüntetni őt mint sajátos egészt, hogy
az én sajátos egészemben engem kiszolgáló
részé tegyem. Bármilyen paradoxonosan hang-
zó: egy néger és holland között kisebb a külön-
ség, vagyis egyenlőbbek, mint egy fehér holland
és egy hollanddá „tett” néger között. Mert ez
utóbbi esetben már a kultúráját is elvesztette,
ami valaha *esélyt egyenlített ki* – éppen speciális
voltával. Íme, az imperialista gyarmatosítók
tervének legtávolabb vivő mozzanatai.

A féltékeny, a feleségét saját birtokának tud-
ni akaró férj nem azért kívánja megismerni a
felesége barátnőjét, mert különösebben kíván-
csi rá, hanem hogy ellenőrizze: kivel barátkozik
az az asszony, aki az ő birtoka, milyen erkölcsöt
sugall neki a barátnő, nincsenek-e külön útjaik,
terveik és így tovább. A burzsoázia sem főként
esztétikai érdeklődéssel ismerkedik a „benszü-
löttek” kultúrájával (leszámítva a magányos,
humanista, igazán tudós akciókat), hanem azo-
kat a *fellazítható* pontokat keresi, ahol a saját
eszmevilágát beszivárogtathatja. Továbbá: a sa-
ját biztonsága érdekében akarja ismerni az „eg-
zotikus” kultúrának a jelrendszerét, hogy sem-
miféle „rejtjeles” üzenet ne közvetíthessék
ennek a kultúrának a nyelvén – ellene, gyarmato-
sító ellen. Ez az a megismerés, amelyet „csendőri
megismerésnek”, episztemológiának is nevez-

hetnénk: azért kell megismernünk, hogy ellenőrizhessük, büntethessük a megismertet, semmi több. A „rendőri gnoszeológiával” felfegyverzett imperializmusnak sohasem áll érdekében, hogy a gyarmatosított sajátos kultúráját fejlessze, és sajátosnak hagyja. Ezért kellenek neki a kultúra, a politika *janicsárjai*, akik a legmegbízhatóbb tolmácsok, jelfejtők, mert igazi nemzetiségüket elfeledték, vagy túlbuzgón feledni akarják.

Miért mondtuk el ezeket a többé-kevésbé jól ismert általánosságokat?

Hogy még jobban kitéssék a marxizmus–leninizmus világtörténelmi előnye a nemzeti kérdés modusainak kidolgozásában, elméletében és gyakorlatában.

Most, hogy a már emlegetett világtörténelmi helyzet előttünk áll; új népek, nemzetek, önálló államok születnek világszerte – nagy, közös feladatunknak látszik a marxizmus–leninizmus már megszerzett előnyét gyarapítani. Hiszen az imperializmus nagy kedvvel tüntetné úgy fel, hogy a marxizmus, a szocializmus, a kommunizmus – úgy általában és eleve – „nemzetellenes” (nem pedig *burzsoánemzet-ellenes*). Vagyis: apellál ezzel a fiatal születő nemzetek ébredő nemzeti öntudatára, mintegy „óva intve” őket attól, hogy államiságukban, társadalmukban a szocialista utat válasszák. Érvelésükben komoly helyet foglalhat el az általuk zavaróan

és zavarosan értelmezett, „nemzetek elhalása”, „megszűnése” gondolat. Lenin az *Állam és forradalom* című alapvető munkájában az állam elnyomó funkcióinak *majdani* megszűnéséről beszél. Marxékból kiindulva, joggal és meggyőzően. Nos: ahogyan az állam közigazgatási (s egyéb békés szervezői) funkciói megmaradnak – ugyanúgy kell gondolnunk a nemzeti létezés módosult formában jelentkező perspektíváira is. Például a több anyanyelvre, kultúrára. Mindig voltak s lesznek bizonyos *individualizált közösségek*, amelyek ebben-abban különböznek más, szintén individualizált közösségektől. Nemcsak az azonosság, a hasonlóság, hanem a pozitív különbözőség, a sajátosság is a fejlődés lendítője. Ezek a különbségek tehát akkorra már megszűnnek egymást kizáró vagy kizárni akaró különbségnek lenni, *kiegészítő* (komplementer) jellegűvé válnak, mint ahogy az antagonisztikus társadalom ellentmondásainak helyét is átveszik a *jóindulatú* ellentétek, megszületik a *polemikus társadalom* modellje, amelyben a bíráló, önbírálat, a természet, az univerzum *emberileg hasznosítható* meghódításáért, s nem pusztításáért a harc, az egyéniség sokoldalú fejlődéséért való igyekezet stb. lesznek a lendítő erők. Nemcsak nem bölcs dolog tehát a kérdéseket *türelmetlenül* előrehozni, de ön- és közveszélyes is lehet. Valóban: hogy festene az, ha egy gyermeknek a felnőtt máris majdani haláláról kezd-

ne beszélni? Még ki sem élte ifjúkora, érett kora alkotói lázát – máris az elmúlás gondolata fegyverezné le. Ha egy alig ébredező nemzeti öntudatának azonnal arról beszélénk, hogy a nemzete majd megszűnik – minden bizonnyal elfordulna tőlünk. Esetleg a burzsoázia felé tekintene: az milyen perspektívákat kínál. Az imperialista ideológia márpedig beáramlik az értelmezhetőség résein, és mindennel demagóg módon manipulál.

Mindezért nem szűnik a nemzeti kérdés marxista elméletének, gyakorlatának állandó árnyalatosabbá tétele. Ebben a nagy munkában például a kiváló szovjet néprajztudomány, etnológia, etnográfia és szociológia. Nagy segítségünkre van saját hagyományunk, elméletünk és gyakorlatunk, és testvéri szomszédaink hagyományai, elmélete és gyakorlata.

Azért is világtörténelmi jelentőségű ügy ma a nemzeti kérdés (mely az osztályharchoz szorosan kapcsolódó, attól el nem választható), mert a történelmi fejlődés világosan mutatja: a nemzeti fejlődés bizonyos szakaszait nem lehet átugrani. Régi mondás: ha a természetet kiteszed az ajtón – bemászik az ablakon. (Freudék talán erre a mondásra is alapoztak). Amit kezdetben elaltatsz magadban, az később úgyis felébred valamilyen formában. Majdnem olyan ez, mint az az ember, aki ötvenéves korában jön rá, hogy ifjúságában az élet legtermészetesebb örömeiről

volt kénytelen lemondani. Ereje, tehetsége szerint mindent görcsösen igyekszik majd pótolni, megkésve, immár öszülő fejjel. Míg ha idejében megkapta volna – most éppen az öregség higgadt harmóniájára törekedne. Inkább a költői képet használtuk itt, szó sincs a népek, nemzetek „előregedéséről”: vannak nagy, közepes és kis népek, nemzetek, amelyek noha régiek, mégis a művészet, a tudomány, a filozófia, a társadalomkutatás új, nagy eredményeivel büszkélkedhetnek. Ezek a születő új értékek tehát nem a biológiai előregedéstől, sokkal inkább bizonyos kizsákmányoló társadalmi rendszerek „előregedésétől” és a társadalmi megfajódástól függenek. Tehát a *burzsoá* nemzet „elfáradásáról” lehet szó, amely végleges.

A *Spengler*-féle „életfilozófia” nem alkalmas ezeknek a jelenségeknek a tárgyilagos magyarázatára. Itt főként arról van szó, hogy bizonyos társadalmi struktúrák (pl. bizonyos osztálytársadalmak) végül is nem képesek arra, hogy felszabadítsák az emberekben az alkotó energiákat. A kiüresedett, gépies, fáradt, régi és szűk forma rátelepszik az elevenen duzzadó új tartalomra. A feudalizmus annak idején kezdi megcsontosítani a lendületet, eldugaszolni a kultúra, a szellem erőforrásait. A dinamikus nyomja a statikus. Ezután a születő kapitalizmus, egy új osztály, a burzsoázia más társadalmi formációt teremtve ismét megnyitja a nemzet új alkotó

forrásait. A kérdés tehát politikai-társadalmi és nem biológiai-civilizációs természetű (elsősorban). Korunkban a szocializmus nyitja meg a minden eddigénél nagyobb és tartósabb alkotó perspektívákat. Ezekben a perspektívákban a szocialista nemzeti fejlődésnek is hatalmas szerep jut. Mert az emberiség egyik legnagyobb alkotói forrása maga a nemzet, a nyelviségek, a kultúrák sokfélesége, változatossága.

A NEMZET ÉS A NEMZETISÉGEK FOGALMÁNAK ASPEKTUSAIRÓL

Amikor mi, marxista műveltségű és meggyőződésű emberek ezt a történelmileg logikus mondatot kiejtjük: „a burzsoá nemzet megszűnik” stb. – csak ritkán jut eszünkbe, hogy itt tulajdonképpen a „politikai nemzet” fogalmát használjuk. Ezen természetesen mi nem a „politikai nemzet” francia forradalom által kialakított jelentését értjük, amely lényegében az *államnemzettel* azonos. Alább meglátjuk, milyen összefüggésben értjük. Hányféle megvilágítása lehetséges a nemzet fogalmának? Bizonyosan sokkal több, mint amennyit itt most megemlítünk, de legalább három mindenképpen van. Ha *Marx* és *Engels* műveit nézzük, mindenekelőtt a nemzet politikai fogalmával találkozunk. Magában a *Kommunista Kiáltvány*-ban, e hal-

hatatlan és beláthatatlan hatású alaplumban is azt vehetjük észre, hogy végig a politikai nemzetről van szó, a nemzet politikai megvilágításáról, fogalmáról. Ebben többek között azt olvashatjuk, hogy „a munkásoknak nincs hazájuk”; egyből világos, hogy itt *politikai* hazáról van szó, arról a hazáról, amely jogokat ad, illetve nem ad, amelyben a hatalom meghatározott osztályé vagy osztályoké, rétegeké, csoportoké stb. Az is világos, hogy ez a politikai haza alárendelt fogalma a politikai nemzet fogalmának, és valahonnan ama *Ubi bene ibi patria* (a haza ott van, ahol a jog, a jó, a javak is vannak) felfogás forrásvidékéről jön. Ezt az észjárást visszahangozza *Petőfi* is, amikor azt mondja, hogy „békét a világnak”, „de nem zsarnok kézből”, hanem „békét csupán a Szabadság, Felszentelt kezéből”. Tehát nem akármilyen haza kell, nem akármilyen béke, hanem meghatározott, mégpedig politikailag, jogilag, hatalmilag meghatározott. Nem elvont, hanem konkrét, nem általános, hanem időben, térben, történelmileg, nyelvileg, földrajzilag jól elhelyezett. Amikor a marxizmus abból indul ki, hogy *nem lehet szabad az a nép, mely más népeket elnyom* – tulajdonképpen egy roppant reális, ésszerű dolgot fogalmaz meg. Aki elnyomja a másikat, minden erejét, szellemét és egyebet erre kell, hogy koncentrálja. Aki háborúra készül – nincs pénze a békére. Továbbá: állandóan félnie kell, hogy az

elnyomott ellene támad, és ő kerül felülre. Ez a félsz, szorongás kizárja a szabadságot. *Fichte* írja etikai előadásában: „*Rousseau* mondja: sok ember mások urának tartja magát, holott még náluk is inkább rab: sokkal helyesebben is mondhatta volna: mindenki, aki mások urának tartja magát, maga is rab... Csak az szabad, aki maga körül mindent szabaddá akar tenni...”

Hogy ez az (intézményesült kutatássá teendő) *kisebbségpszichológia* szempontjából is megnyírtre igaz, erre is mondjunk néhány dolgot.

A nemzetiségi, kisebbségi psziché, éppen mert a többségi létezés *közepette* van, mégis bizonyos *kívülállást* is jelent. Gyakran jellemzi a *viszonylagosság érzete*, a komikum, az irónia, az abszurd, a groteszk iránti érzékenység. A nemzetiségi, a kisebbségi az egyik kultúra szemével néz, de a másik, a többségi kultúra hasznos ismeretében. Valamiben benne is, alatta is vagyunk, de fölé is emelkedünk. Kisebbségi *distanca*. A kizsákmányoló társadalmakban a nemzeti kisebbségi „birtokon kívüli”, ő a *kívülálló*, de a konzekvenciákat – általában – végül mégis úgy kell viselnie, mint a „birtokon belüli” többségnek. Ez sajátos létérzést ad a székszisztól a fojtogató tragikumig, de bizonyos fölényérzetig is terjedhetőt. (Önvédelmi fölényérzet.)

Egy kis darab – *bizonyos szempontból* – ide-

gen bőr bevarrva a nagy felületű egységesbe: hogyan viselkednek a körülvevő sejtek és ő maga? Ezek a kérdések nem kerülhetők meg.

Visszatérve a politikai nemzet fogalmára: világos, hogy az urak annak idején magukat nagybetűs nemzetnek azért tarthatták, mert a politikai nemzet fogalmában gondolkodtak. Marxék tehát, amikor azt írják a *Kiáltványban*, hogy a proletariátusnak „önmagát nemzeti osztállyá kell emelnie, önmagát nemzetté kell szerveznie” – tulajdonképpen azt fejezik ki, hogy a munkásosztálynak politikai nemzeté, vagyis a nemzet meghatározó, uralkodó részévé kell válnia, a nemzetben belül a hatalom birtokosává. Még mindig a politikai nemzet fogalmán belül volnánk tehát. Amikor Marxék – abszolúte jogosan – a kizsákmányolás felszámolásától teszik függővé a nemzeti gyűlölködés megszűnését, egyben – hallgatólagosan – azt is kimondják: a kizsákmányolás világméretű felszámolásával, a kommunizmus majdani világméretű győzelmével megszűnik a politikai nemzet, az ellentétes gazdasági, politikai érdekek nemzete, nemzetfogalma. Mert a politikai nemzetben belül nyomta el a kizsákmányoló a kizsákmányoltakat, a nemzeti többség a nemzeti kisebbséget, a politikai nemzetben belül lehettek gyarmatosítók és gyarmati elnyomottak, ezen belül lehetett nacionalizmus, sovinizmus, fajelmélet, kozmopolitizmus, nemzeti nihilizmus, agresszió, hódítás.

Világos tehát, hogy a politikai nemzet a nemzet fogalmának legváltozékonyabb aspektusa, mert szigorúan alá van vetve az osztálytársadalmak változásainak, s így logikus, hogy az osztálytársadalmak megszűnésével, amennyiben az elnyomás minden formája felszámolódik, a politikai nemzet valósága is megszűnik.

Természetes, hogy a nemzet fogalma nem szűkíthető *csakis* a politikai nemzet fogalmára, amely, bár mindig meghatározó tendencia volt, de kívülre még más determinánsok is vannak. A politikai nemzet a nemzetnek a (gazdasági-politikai) hatalom aspektusából való megfogalmazása.

Vegyük továbbá a *nyelvi nemzet* fogalmát. A lényegében egy nyelven beszélők és magukat az illető nemzet tagjának vallók közössége. Itt is minden kivétel csak erősíti a szabályt. A főúr beszélhet többnyire németül, de anyanyelve mégis magyar. A pap írhat többnyire latinul, de anyanyelve mégis a francia. A nyelvi nemzet vagy *tágabban a kulturális nemzet* fogalma tehát magába tömöríti a beszélt és írott nyelv, az irodalom, a zene, a képzőművészet, a viszonylag sajátos, legáltalánosabb népszokások, a némiképp eredeti mitológia, a közös emlékek, a hagyomány stb. alapján összetartozókat. Vagyis a nemzeti öntudat legtartósabb, legmaradandóbb, de nem változatlan vonásait.

Egy másik aspektus: az etnikai nemzet. Ez a

nemzet *sok* etnikai összetevőjének történelmileg kialakult képe. Hiszen tudvalevő, hogy az etnikailag „tisztá” nemzet veszélyes *abszurditás*. Minden nemzet sok etnikai összetevőből alakult ki, s ez tovább bővílhet, árnyalódhat. És végül volna a *történelmi, emlékező nemzet*, amely a politikai, a nyelvi-kulturális és az etnikai nemzetet magába foglaló kategória. *Gyűjtőfogalom*. Valamennyien ismerjük Sztálin nemzetmeghatározását, amely sok tekintetben ma is helytálló. Ez a meghatározás így fejeződik be: a nemzet történelmileg kialakult tartós közösség. Vagyis nyugodtan vehetjük *genetikus* – tehát eredet- – meghatározásnak, amely a nemzetek eredetére, történelmi útjára szorítkozik. Arra, hogy miként, milyen tényezők együttes hatására jött létre. Ám arra már nem vet fényt, hogy mik a nemzetnek a legmaradandóbb, időikkel, helyzetekkel szembeni legrezisztensebb vonásai. A *földrajzi tényező* főként a nemzet kialakulásáig fontos: utána, ha a területi kompaktság megszűnik is, a nemzettudat hosszú ideig megmarad. *A végső rezisztenszt mi tehát a nemzet fogalmán belül a nyelvi-kulturális tényezőben látjuk*. Ez az időknél, helyzeteknél legtovább ellenálló. A diaszpórák történelmi útja bizonyítja, hogy más földrajzi, gazdasági, történelmi, politikai stb. környezetben, helyzetben a nemzetiségi szórványok még viszonylag sokáig őrzik *hovatartozásuk, származásuk* érzését, közös

emlékekből táplálkozó nemzeti öntudatukat. Ez tehát a nemzetekben az igazán tartós, vagy maradandó. Természetesen *ez is változásoknak, fejlődésnek van alávetve*. A szórványokra nézve: annál ellenállóbbak, minél többen vannak, és közben sem nyílt erőszaknak, sem burkolt asszimilációs törekvéseknek nincsenek kitéve. Sokszor a burkolt – időben széthúzott – erőszak még rosszabb, mint a nyílt, ha ez utóbbi nem éppen likvidáló. Mert a burkolt – afféle *gumi-erőszak* – nyúlik, a szabadság látszatát adja, kevésbé veszik észre. Joggal vetődhet föl a kérdés: mi kell ahhoz, hogy egy nemzeti kisebbség a mindent kikezdő történelmi idővel és helyzetekkel szemben sokáig, tartósan ellenállhasson, hogy ne asszimilálódjék? Úgy véljük – legalább – három dolog, a nyílt és burkolt erőszak hiányán kívül, ami alapvető: 1. kifejlődött nemzettudat, nemzetiségtudat, ezen belül a nyelvi-kulturális *összetartozás-tudat* mint éppen funkcionáló. Ez vállalja magára az összes többi nemzetaspektusok szerepét, képviselétét: a történelmi nemzettudatét, a politikáét, az etnikaiét. A többinek *szinekdokhéja* lesz ez a nyelvi-kulturális nemzeti tudat. A többi aspektus aközben homályban marad. 2. Akkora számárány (ez viszonyított), hogy biztosítsa az egészséges, változatos, nemzetiségen belüli biológiai körforgást, tehát sem a rokonházasságokhoz, sem a túl gyakori, elszaporodó vegyes házassá-

gokhoz ne vezessen, illetve ez utóbbi arányos és felfrissítő legyen, és a bevont más elemek – itt elsősorban feleségekről van szó – természetesen asszimilálódjanak. 3. A saját értelmiség iránti igény; anyagi feltételek, hogy saját politizálóit eltarthassák. Ez az értelmiség hűséges és jól képzett legyen, egyszerre hagyományörző és reprodukáló (újratermelő), mégpedig „bővített újratermelő”; *a kulturális asszimiláció és disszimiláció egyensúlyát jól tudja tartani.* (Az egészséges önmegőrzés persze nem mond ellent a természetes asszimiláció – Lenin által leírt – törvényének. Az első a „még” törvényét, a természetes asszimiláció a „már” törvényét fejezi ki: „már” csak ez az út maradt.)

A hovatarozás érzéke a legkorábbi, még a családi létezésben alakult ki. Kapcsolatos a gyermekkorral, az anyanyelv meghittségével, a hagyományokkal, a közös történelmi emlékekkel, s így egyben elsősorban a szórványok számára – nosztalgia tárgya is. Azért a legmaradandóbb tehát, mert tartós nosztalgia tárgyává lehet, hiszen szellemi reflexeink legrégebbi rétegét jelenti. A hagyomány a szellemi reflex rendszere is. Tudjuk, hogy a reflexek a múltat mindig a jelenben képviselik. A reflex múltunk örökös (aktuális) jelenléte: egyidejűség. A gyermekkorban a lángokhoz ért kéz meghatározza a tűz iránt egész későbbi viselkedésemet. Ma már nem kell újra tűzhöz érnem ahhoz, hogy kike-

rüljem a tüzet, mert régi tapasztalatom jelez. Ha ég az erdő, még ha távol vagyok is – ellenkező irányba indulok.

Az anyanyelv, a kulturális bázisom valamikor többnyire a meghittség, bensőségesség alapvető tapasztalatát adta. Erre a meghittségre, bizalmasságra mindig törekszem. Ilyen értelemben nem helytelen a pszichológiai nemzet fogalmáról sem beszélnünk. Az is megállapítható, hogy a nemzetnek a különböző történelmi időszakokban más és más aspektusa kerülhet előtérbe, míg a többiek háttérbe szorulnak, a hibernáció vagy a „tettetett halál”, a közöny, kábulat, dermedtség korszakát élik, vagy el is tűnhetnek. Bizonyos például, hogy a francia polgári forradalomban a politikai nemzet aspektusa állt az első helyen. A mi 1848-unkban viszont (mert szabadságharc jellegű) a történelmi nemzet aspektusa, hiszen nagyjából minden nemzetalkotó részt mozgósított. A világkommunizmusban a politikai nemzet eltűnik, mert nem lesznek osztályhatalmak. A mai diaszpórák esetében a nyelvi-kulturális aspektus áll első helyen, akárcsak a jövő osztály nélküli társadalmában, ahol gazdasági és egyéb – negatív – különbségek nem lesznek. Természetes, hogy a mindenféle nemzeteknek a történelemben más és más szinten volt és van a nemzeti öntudata, a nemzettudata. A társadalmi-gazdasági-politikai-historiai fejlődésnek megfelelő szinten.

Tudjuk, hogy a nyelvi összetartozás érzése *megelőzi* a nemzettudatot, ezért ez az összetartozás azoknak a lelki kohéziós ereje, akik egy konvencionális jelrendszeren belül gondolkodnak, cserélik ki információikat, fejezik és teljesítik ki szellemi-lelki önmagukat. Ezért a nyelvi nemzet tudata *túléli* a többi aspektusokat: a régebben beidegződöttek – továbbélnek. Az megint más, hogy a kulturális tényező némiképp tükrözi is a többieket, azok részeit magában hordozza, *emlékezik* azokra, hisz nem a többi aspektustól függetlenül jött létre.

Mint már másutt is mondtuk, *a természetes, józan nemzeti érzés* nemcsak hogy nem zárja ki az *internacionalizmust*, hanem egyenesen feltételezi. Hogy miért? Egyszerű. *A mások hagyományait azért becsülöm, mert tudom, milyen értékes számomra az enyém.* Azáltal, hogy szeretem a saját anyámat – el tudom képzelni, hogy a másik, tőlem idegen embernek ugyanazt jelenti az anyja, mint nekem az enyém. Így alakult ki például az anyakultusz. Általános anyakultusz sohasem jöhetett volna létre, ha csak egy-egy anya szerette volna gyermekét, és csak egy-egy gyermek szerette volna az anyját. De mert ez a tapasztalat *felismerten általános*, létrejöhett az említett kultusz. *Csak ami számomra is természetes és jó, és a másik számára is az, válhat erőszak nélkül (önkéntesen) egy közös kultusz alapjává.*

Ugyanakkor a nemzetköziség érzése éppolyan természetes és pozitív emberi érzés, mint a józan nemzeti öntudat, a nemzeti összetartozás érzése. Ha a nemzeti öntudat mimézisz (utánzás) tárgyává teszi a családi stb. összetartozás érzését, akkor a nemzetköziség a barátság, jószomszédság vagy a másik nem iránti vonzalom gyermekkori érzését teszi mimézisz (utánzás) tárgyává. A valakihez és valakikhez való bizalmasabb tartozás mint kikerülhetetlen emberi igény jelentkezik. Minél kellemesebbek kezdeti kapcsolataim – annál inkább erősek lesznek későbbi „utánzásaim” is. Követni csak azt akarom, ami nekem kellemes vagy annak vélt.

Ilyen mikro- és makrovariánsokból állnak társadalmi (közösség iránti) érzelmeink; ezt ma már nem nehéz belátnunk.

Óvakodnunk kell tehát minden merevségtől, vulgarizálástól, és a nemzeti kérdésben mindent árnyaltan továbbgondolnunk kell a világtörténelem új helyzeteinek megfelelően. Egyre pontosabban körülírni a nyílt és burkolt asszimilációs törekvéseket, újra és újra megállapítani a természetes (jogos) és az erőszakos (törvénytelen) asszimiláció határvonalait, feltételeit, ellenőrző normarendszerét. Erre egyedül a marxizmus–leninizmus vállalkozhat, mert számára *a nemzetiségi probléma megoldása nem taktikai, stratégiai, hanem elvi kérdés.*

A TÜRELMETLENSÉG, AZ „IDŐ ELŐREHOZÁSA” MINT JÁRHATATLAN ÖN- ÉS KÖZVESZÉLYES ÚT

Életünk folyamán sok emberrel volt alkalmunk a nemzetiségi kérdéskörrel beszélgetni. Egyik legérdekesebb beszélgetésünk utazás közben zajlott le egy nemzetközi gyorsvonaton. Szemben ülő útitársunk szóba elegyedett velünk, s végül valami módon ez a kérdés is napirendre került.

Útitársunk azzal kezdte, hogy szerinte a végső, de nem távoli cél csak az lehet, hogy a nemzeti kisebbség egyesüljön a többséggel, s együtt alkossák a „dolgozó népet”. Erre szerényen megkérdeztük: no és az így kialakult dolgozó népeket hogyan fogják nevezni, talán úgy, hogy „egyes számú dolgozó nép”, „kettes számú dolgozó nép” stb. „Lényegtelen kérdés” – legyintett útitársunk. „Mégis az egész dolgozó nép ilyen formában melyik nemzet vagy nemzetiség nevét fogja viselni? Vagy új nevet?” Erre nem válaszolt. „És melyik dolgozó nép nyelvén fognak beszélni? Angol, francia, német, orosz, spanyol, kínai, hindu, japán? Vagy hogy hatalmi kérdés ne merüljön föl, valamelyik kis nép nyelvén? Esetleg – egy holt nyelv feltámasztása? És melyik mond le önként a saját nyelvéről? És hogyan döntenek el: netán fegyverekkel? De hiszen mi őszintén békét akarunk, még a Nyelvek Háborúját sem. Ez legfőbb tudományos-

fantasztikus regénytéma. Esetleg: »sorsolással« döntik el? Netán: egy új kevert világnyelv, lombiknyelv, valami eszperantóféle? Ehhez viszont nem tapadnak történelmi emlékek, árnyalatok, gondolatok, régi verstörédékek, filozófiák.” Így faggattuk útitársunkat. Nem szólt, csak később: „Persze előbb fejleszteni kell a nemzeti kisebbségeket, kulturálisan, gazdaságilag, s csak azután lehet szó arról, hogy egyesüljenek.” Erre mi: „Nem gondolja, hogy túlságos fényűzés lenne egy sajátos kultúrát kifejleszteni, hogy azután amúgy is feloldjuk valami másban? Nem lenne egyszerűbb mindjárt az egyetemessel kezdeni? Mire való akkor a rengeteg energia, pénz, amit a fejlődésre fordítok?” Erre ismét nem válaszolt.

Útitársunk egy ön- és főként közveszélyes, türelmetlen személy benyomását keltette. Olyan egyén benyomását, aki hajlamos visszaélni a nemzetköziség elvével is, csak hogy saját burkolt céljait érvényre juttassa, aki saját pillanatnyi és távlati érdekei szerint értelmezi az internacionalizmus egészségesen szigorú normáit, mintegy „részhajló nemzetköziséggé” degradálva. Eszébe juttattuk (nem valószínű, hogy ismerte): Lenin nagyon távoli időbe helyezte annak a folyamatnak a végét, amely bizonyos népek, népcsoportok egyesüléséhez vezet, mondván, hogy a nemzeti különbségek „igen-igen sokáig fenn-

maradnak a proletárdiktatúra világméretű megteremtését követő időkben is”.

Nos: útitársunk a Lenin szerint még a proletárdiktatúra világméretű győzelme után is nagyon sokáig fennmaradó *bizonyos* különbségek eltűnését akarta türelmetlenül siettetni, és a távolit kívánta áthozni a proletárdiktatúra részleges győzelmének korszakába.

Útitársunk arról is megfeledkezett, hogy a marxisták a történelemben mindig lehetséges asszimilációk két típusát különböztetik meg: az erőszakost és a természetest: ez az utóbbi és minden esetben csakis ez a haladó jellegű. Ezt maga Lenin jelentette ki. Márpedig ha egy kultúrát, egy nyelviséget a szocializmus – áldozatosan – nagy fejlődéshez segít – innen az áttérés valami másra semmiképp sem mehet végbe természetes úton. S ha már *eme terminológián* belül gondolkodunk, legyünk maximálisan következetesek.

AZ ANYANYELVEK HALÁLA? LEHETSÉGES-E EGYSÉGES „VILÁGNYELV”?

Hajózzunk egy kissé utópisztikus távolokba, már-már a tudományos fantasztikum kontinensei felé!

Gondolatmenetünkéből – úgy véljük – világosan kiderült: a politikai nemzetek eltűnnek, hiszen a politikai nemzetet elsősorban az osztályellentétek, a nemzetek közötti – szintén osztály-

tályjellegű – érdekellentétek tartják fönt. Logikus, hogy az osztály nélküli társadalom világában erről többé nem lesz szó.

A világnak azonban nem szűnik meg a történelme, a *tájföldrajza*.^{*} Ez a történelem pedig *nemcsak egyetemes lesz, hanem regionális is*: területi, övezeti, körzeti és így tovább. Ezek (menjünk az utópisztikus régiókba) az övezeti stb. történelmek pedig óhatatlanul fejletlen és nagyban módosítva „utánózzák” majd a kulturális nemzetek történelmét.

A legfontosabb ilyen összefüggésben talán a nyelvről beszélni. Hiszen tanulmányunk címében – jó értelmű – metafizikai kérdéssel foglalkozunk. Megszűnnének-e az etnikai és nyelvi keveredések és új színárnyalatok? Bizonyos, hogy nem. De éppen ez a bizonyíték: nem szűnhetnek meg az anyanyelvek, mert – mondjuk – a másik háromból kialakult nyelv új anyanyelvé lesz.

Amikor egy ember megszületik, egyszerre csöppen a meghittbe és az idegenbe. Meghitt: az anyja. Idegen: az anyán-túli. Egész élete azzal telik el, hogy ismerni vágyik az idegent, és ezt – épp a megismerés által – meghitté, bensőségessé akarja tenni. (A mikrovariánsok és a makrovariánsok által megy végbe a világ meghitté tevésének folyamata.) Kezdetben fél az idegentől, de később egyre többet tudván róla: önmaga

^{*} Még a hasnak is van „nemzeti öntudata” (lásd: nemzeti konyhák, szokott ízek).

bensejébe vagy magához közel engedi, akárha az értés folyamatában az ismeretlen dolgokat analógiákba vonjuk. Ez a meghitt és idegen kettős természetesen nem csupán emberi személyekre vonatkozik. A legelső meghittel, az anyával egyidejűleg jön felém: a nyelv. Tehát a legközelebbi meghitt, anyám után, a nyelv. Mi volna természetesebb, hogy – mivel olyan régtől sulykolódott belém – szellemi reflexei a legtartósabbak. Későbbi életkorban is minden a nyelvhez kötődik. Az információvilág minden ténye. A múlt, a jelen és a jövő. A történelem, az idő asszociációi. *Mi fetisizálnánk-e vajon a nyelvet, vagy pedig azok állnak vallásos alapon, akik a Bábel-mítoszra támaszkodva „büntetésnek” tartják a sok nyelvet, az Úrtól elrontott emberi egység szimbólumának?* Innen már csak egy lépés, hogy a nyelvek különbözőségére fogjuk a más jellegű ellentmondásokat, meg nem értést. Mi nem fetisizáltunk, legfőnebb annyiban, amennyiben maga a valóság is fetisizálja, és amennyiben olykor éppen fétis voltában is szükségeltetik. (Például a lírában. De vonatkozik ez azokra az esetekre, korokra is, amikor egyedül kell hordoznia a nemzeti öntudat egész terhét, amikor egyszerre kell történelmi emlékezetnek és mindennapi gyakorlatnak lennie, egyedül kell vállalnia a legvégső képviselő, a végső rezisztens, az utolsó, mindent befogadó színekdokhé szerepét.)

Vessük fel egy képzelt „világnyelv” kérdését.

Tegyük föl: lesz majd *egységes* világnyelv. Ebben nem volna semmi hiba. Sok szempontból igen jó lenne. Alighogy megteremtődne azonban ez a világnyelv, máris a következőket vennénk észre. 1. Ezt a világnyelvet ki-ki más történelem, más nyelviség, artikulációs bázis, morfológia stb. felől indulva fogadta be. Már itt felvetődnének a dialektus bizonyos lehetőségei. *Az egységes világnyelv „elrontott” változatai lennének az anyanyelvek.* 2. Az egész világ óhatatlanul tartományokra oszlana, ezek pedig óhatatlanul kisebb területi (immár csak adminisztratív) egységekre. Ez a kisebb fejlődéskör újabb forrása lehet a dialektusok kifejlődésének, a bizonyos szintű, fokú kifejlődésnek. Még akkor is, ha a központi információs nyelv viszonylag állandó, változatlan lenne, mint a középkori jobbagylakcím. 3. Az emberek a meghitt szféráját sohasem tudják és akarják kikerülni, amíg van anyjuk, szülővidékük, amíg társaságba járnak, amíg van barátjuk, eredettudatuk. 4. Az írók sajátos irodalmi stílusa hatna a „tartományi nyelvekre” is. 5. A területi egységen belül az egyetemes szokásoknak, ünnepeknek, öltözködésnek, ízlésnek stb. helyi variánsai alakulnának ki, bizonyos specifikumok. Röviden: *az egyetemes világnyelv nem válhat anyanyelvvé, csupán változataiban, mert csak a változat képes a Meghittség őrzésére.* 6. A teljesen egyidejű információ lehetetlen. A „késés”, illetve

„megelőzés” szintén bizonyos fejlődésbeli árnyalatokhoz, változatokhoz vezetne.

Csak nagyon durván és esetlegesen mondtuk el, és nem is mindent. Szem előtt tartva az *integrálódásbeli – kikerülhetetlen – differenciálódást*. Egy központi eszme magja más és más talajba hullva *változatosságot* hoz létre.

Óhatatlanul oda jutunk tehát, hogy a dialektusok, helyi ízléskörök stb. által a fejlődés ismét bizonyos nyelvi, jelrendszerbeli individualizáció felé megy, amely legalábbis nagyobb területenként változik. Íme, a nyelvi-esztétikai nemzet, a kulturális nemzet utópisztikus távlati képe. A feltett egységes „világnyelv” tehát kikerülhetetlenül ismét nyelvekre, de legalábbis nyelvváltozatokra hullna szét. Lehet, hogy paradoxon: *a mai értelemben vett nemzeti nyelvek megszűnhetnek, de az anyanyelvek halhatatlanok*.

A felé a vélemény felé hajlunk, hogy *a nyelvben van minden viszonylagosan sajátos közösségi individualizáció körvonalazódásának legvégsőig tartó lehetősége*. A közösség a – tág értelemben vett – nyelv által individualizálódik, s egyben válik tagja számára meghitté.

Olvastunk egy szép, humanista tudományos-fantasztikus regényt, amelyben az emberek könyv nélkül, szó szerint megtanultak egy-egy híres művet, hogy el ne pusztuljon az írott kultúra. Hogy az eleven emlékezet éltesse tovább. Nos, képzeljük el a következőt: a világnyelv korában is természetesen tanulnak egyetemes – ré

gi – történelmet, amely a nemzetek történelmének világhatású eseményeit stb. tartalmazza. A világtörténelemben a szokások stb. azonban nem pusztán tananyag, nem is csak tanulságos példák, analógiák, hanem egyben fantáziapesz-dítő, életünkre ható, napjainkat változatos-sá tevő ötletgyűjtemény is lehetnek. Akár öltözködésben, akár szokásokban stb. kikerülhetetlennek bizonyos nosztalgikus visszatérések, a mimézis hajlama szerint. (Persze ekkor már az osztálytársadalmak tartalma nélkül jelentkezik e változatoságigény.) A múlt történelme akkor már mint „világtörténelmi karnevál” ismétlődhet, amelynek más céljai, mint a mementók – nem lesznek. Akkor is élnek majd emberek, akiknek az antik római kor tetszik jobban, a másoknak a görögök és így tovább. Ezek az emberek, éppen mert már mindenük meglesz: ki akarják próbálni nemcsak az egyetemesség, hanem a sajátosság, a különbözőség, a pozitív külön-bözés érzését is. Anélkül persze, hogy egyetemességüket, összetartozás-érzésüket feladnák.

Marx írja: „A szabadság birodalma valójában csupán ott kezdődik, ahol megszűnik a nyomor és a külső célszerűség diktálta munka: vagyis ez a birodalom a dolog természeténél fogva kívül esik a tulajdonképpeni anyagi termelés szféráján.”

Ez a Marxtól megálmodott kor bizonyosan a változatoság, a sokféleség, a választékok nagy

kora lesz. Ebből a változatosságból bizonyosan a nyelv, a jelrendszerek sem maradnak ki.

Ki szeretne csak fehér, csak fekete vagy sárga embert látni? Ki szeretne csupán rózsát szagolni? Egyetlen nyelven beszélni mindörökkön? A csillagokat meg akarjuk hódítani, utakkal összekötni, ez mind helyes, de a sok csillag és égitest helyett nem akarunk csupán egyetlen égitestet. A csillagok meghódításánál is fontosabb a sokszínű nyelveken szóló emberiség és a változatos, kies, embert frissítő, tápláló természet. *Az anyanyelvek védelme is természetvédelem. A szellem természetének védelme.* Vidékekre azért oszlik ország s világ, mert ez tagjai s mások számára áttekinthetőbb, praktikus, őrizhetőbb modell. A gnoszeológiai nemzetfogalom ez.

A marxizmus következetesen vállalta föl, hogy fejleszti, árnyalja a nemzeti kérdés elméletét és gyakorlatát. Ha világszerte minden fiatal, most születő vagy újraébredő nemzet a burzsoázia nacionalista demagógiája és a marxista megoldás távlatai közötti döntésre kényszerül – ne legyen kétséges, melyik felé fordul.

Nem utolsósorban ettől a választásuktól is függ sorsuk, és a világ sorsa is.

A nemzeti kérdéstről gondolkodni ma világtörténelmi felelősséget jelent. Ez elől a felelőség elől a marxizmus soha nem tért és nem térhet ki soha.

Forrás, 1974–76